

ВСТУПНЕ СЛОВО

Проблематика реалізації права є однією з ключових у сучасній правовій науці та практиці, оскільки саме механізми, за допомогою яких нормативно-правові приписи втілюються в конкретних суспільних відносинах, визначають ефективність правового регулювання та ступінь забезпечення правових гарантій. У контексті сучасних трансформацій, що охоплюють як глобальні, так і локальні процеси, дослідження механізму реалізації права набуває особливої актуальності. Зміни в політичній, соціально-економічній та культурній сферах, розвиток цифрових технологій, конвергенція правових систем та ускладнення структур державного управління зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до реалізації права та визначення нових критеріїв його ефективності.

Наукові розвідки як відомих, так і молодшої генерації правників, презентовані у цьому випуску Альманаху, є черговою спробою здійснення комплексного осмислення категорії «механізм реалізації права» з позицій сучасних наукових парадигм. Становлення та розвиток правопорядку є неможливими без реалізації визначених правил і процедур, які повинні бути не лише прописані в нормативних актах, а й ефективно втілюватися в життя через різноманітні форми та методи. Водночас в умовах сучасного динамічного розвитку суспільних відносин механізм правореалізації неминуче стикається з новими викликами. Адже сучасні трансформації, зокрема всеохопна цифровізація, безпрецедентна з часів Другої світової війни криза міжнародного правопорядку, соціальна нестабільність тощо, диктують необхідність не лише адаптації традиційних форм реалізації права до нового контексту, а й уточнення концептуальних підходів до розуміння відповідного механізму.

Поряд з цим очевидним є й те, що правові норми, навіть найсучасніші та найдосконаліші, не здатні виконувати свої функції без забезпечення ефективного механізму їх практичної реалізації. Адже ефективне функціонування правової системи залежить від того, наскільки вона здатна адаптуватися до змін, забезпечувати захист прав і свобод громадян у кризових умовах, підтримувати стабільність суспільних відносин та сприяти розвитку демократичних інститутів. Проблеми, пов'язані з формальним дотриманням норм, їх соціальною прийнятністю, конфліктами інтересів та нестійкістю інституційних структур, практичним втіленням правових приписів у численних комунікативних практиках, мають визначальний вплив на ефективність правового регулювання. Тому переосмислення сутності та структури механізму реалізації права в контексті сучасних реалій на сьогодні є не лише важливим науковим завданням, а й актуальною соціальною потребою.

У сучасному науковому дискурсі механізм реалізації права традиційно трактується через призму використання суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків і забезпечення дотримання правових заборон, що досягається насамперед за допомогою діяльності органів публічної влади. Втім, за останні десятиліття, в умовах сучасного технологічного та глобалізаційного розвитку ракурс доктринального осмислення цього правового явища поступово змінюється, що виражається, з-поміж іншого, у прагненні до створення більш гнучких та інклюзивних підходів до забезпечення

процесу реалізації правових норм, які враховують не лише його формальні аспекти, а й їх реальний вплив на суспільні відносини у визначених темпорально-просторових межах, або ті конкретні наслідки, до яких приводить застосування тієї чи іншої форми правореалізації. Саме тому нові підходи до розуміння механізму реалізації права орієнтуються здебільшого на забезпечення практичної ефективності використання відповідних форм в умовах стрімкої динаміки розвитку сучасного соціального простору, в якому традиційні способи реалізації правових норм виявляються вже недостатньо дієвими.

У цьому контексті важливого значення набуває вивчення співвідношення формальної та реальної правореалізації, а також трансформація механізму правореалізації в умовах дії надзвичайних правових режимів, зокрема воєнного стану, який в Україні триває вже понад чотири роки. У цих складних умовах і викликах для українського суспільства часто відбуваються суттєві зміни у традиційних формах реалізації права, що потребує не лише особливої уваги науковців до аналізу співвідношення реальних практик правореалізації з чинними законодавчими актами та формальними процедурами, а й забезпечення належної адаптації правових норм до нових реалій життя. Одним із найважливіших питань, яке виникає при цьому, є забезпечення оптимального балансу між ефективністю реалізації права та захистом прав людини, який в умовах поліструктурних кризових реалій зазнає значних деструкцій.

Вплив міжнародних і європейських стандартів на національні системи правореалізації також стає об'єктом наукових дискусій. Українська держава, яка активно інтегрується до правового простору Європейського Союзу, стикається з необхідністю гармонізації внутрішнього законодавства з європейськими нормами та потребує забезпечення належної адаптації національних механізмів правореалізації до цих стандартів. У цих умовах важливо з'ясувати, як саме міжнародні зобов'язання, зокрема у сфері прав людини, впливають на правопорядок у суспільстві, і які форми реалізації права набувають найбільш актуального значення.

Поряд з цим одним із найбільш значущих викликів розвитку сучасних правових систем є цифровізація суспільних відносин, яка справляє вплив на всі сфери та галузі суспільного життя, особливо на правові процеси. Нові можливості, зокрема такі, як використання штучного інтелекту для аналізу судових справ, автоматизація правових процесів і цифрові платформи для надання юридичних послуг, суттєво трансформують відповідні форми реалізації права і потребують адекватного правового забезпечення. Питання, пов'язані із правом на цифрову ідентифікацію, захистом персональних даних, онлайн-спорами, а також із використанням цифрових технологій у різноманітних правореалізаційних процесах, стають все більш значущими. Як нові технології змінюють форми і методи реалізації права? Як зберегти баланс між практичною ефективністю використання цифрових новацій у процесі реалізації права та захистом прав людини в нових умовах? Відповіді на ці та інші подібні питання визначатимуть майбутні параметри розвитку правових систем у найближчі десятиліття.

Важливим елементом розвитку національної правової системи України є перманентний процес її реформування. У зв'язку із цим актуалізовані форми правореалізації повинні відповідати вимогам сучасних правових та соціальних трансформацій, що робить пріоритетним вирішення складних питань стосовно удосконалення механізму реалізації права в межах відповідних правових реформ. Очевидно, що ці реформи повинні бути спрямовані на зміцнення правопорядку та досягнення соціальної справедливості, а також забезпечення ефективності та інклюзивності правореалізаційних процесів.

Тож сукупність наведених вище сучасних викликів розвитку правових систем потребує не лише глибокого теоретичного осмислення відповідних проблем, а й забезпечення практичного впровадження більш гнучкого механізму реалізації права. У зазначеному контексті дискусії правників, які розгорнулися на шпальтах цього випуску Альманаху, що присвячений механізму реалізації права в контексті сучасних трансформацій, відіграватимуть ключову роль у розробці рекомендацій і прийнятті нових рішень, спрямованих на забезпечення належної адаптації правової системи України до сучасних умов. Правильне розуміння сутності механізму правореалізації, аналіз його трансформацій та проблем адаптації до нових викликів – все це сприятиме виробленню ефективних стратегій, спрямованих на зміцнення правопорядку і захист прав людини в сучасних умовах.

*Олександр Скрипнюк,
директор Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України*